

רבי חיים ב"ר יחיא עראמי זלה"ה
מח"ס פרי חיים מסגרת השלחן - ט' כסלו תשכ"ד
רבי שלום ב"ר פנחס הכהן זלה"ה
מרבני מושב שיבת ציון - י' כסלו תש"ב
רבי מעודד ב"ר סעדיה צובייר (שרעבי) זלה"ה
מדייני מוזחאן שבשרעב - י' כסלו תשכ"ו
רבי ישראל ב"ר יוסף גיאת זלה"ה
מחכמי שבאם - י' כסלו תשנ"ז
רבי סעדיה ב"ר אברהם אלנדראף זלה"ה
מרבני ק"ק תימן בת"א - י' כסלו תש"ס
רבי טוב ב"ר יחיא ובה זלה"ה
רב שכונת רמת החייל ת"א - י"ג כסלו תשס"ח
רבי יהודה ב"ר שלום מנצורה זלה"ה
מחכמי צנעא - י"ד כסלו תקצ"ה
רבי נחום ב"ר יחיא סאלס זלה"ה
מדייני דמת - ט"ו כסלו תשכ"א
רבי יחיא ב"ר שלום מאורי זלה"ה
רב במאורה - ט"ו כסלו תשכ"ה

לקי | ה'תשפ"ו ב'של"ז | גיליון ר"פ | פרשת ויצא יעקב

בתרי תורה

הגות והלכה בפרשת השבוע במשנת רבותינו גאוני תימן זיע"א

לע"נ מרן ראש התיבה הגאון רבי ירחמיאל גרשון בן הגאון רבי צבי יהודה ארלשטיין זלה"ה. מרן הגאון הגדול רבי שמריהו יוסף חיים בן מרן הגאון רבי יעקב ישראל קניבסקי זלה"ה. מרן הגאון הגדול רבי שמעון ב"ר דוד בערני זלה"ה. זקניו אצילת המדות מרת שולמית מורחית ל"ה ב"ר שלום עזרא זלה"ה - ט"ז אב התשפ"ג, ואחיה רבי שלום ב"ר שלום עזרא זצ"ל - כ"ב מרחשון תשל"ו. ר' עזרא ב"ר יעקב שרעבי זצ"ל - ל' סיון התשפ"ג, דודי הרב אברהם ב"ר דוד בדיחי זצ"ל, הרב אלעזר עוזרי זצ"ל בן יבלחט"א רבי אברהם, ר' זכריה ב"ר יוסף גהסי זצ"ל, ר' ישראל ב"ר יהודה חגיבי זצ"ל, הבה"ח נתנלי צבי יעשי זצ"ל בן יבלחט"א רבי יגיל. מרת בתיה שאלתיאל הלוי ב"ר עזר שרעבי זצ"ל - ט' סיון תשפ"ג ומרת יהודית ב"ר יוסף שרעבי זצ"ל. ולזכות הרבנים הגאונים הרב אהרן ב"ר יוסף שליט"א, הרב יעקב ב"ר משה שליט"א, הרב ששון בן מרדכי שליט"א, הרב אלעזר ב"ר אהרן שליט"א, הרב יצחק בן אסתר שליט"א, מרת צביה ב"ר יוסף תחיל, הנערה שרה בת שלומית תחיל, לרפ"ש במהרה בתושח"י, ולהצלת והצלחת אחב"י, הנתונים בצרה ובשביה באה"ק ובשאר גלויותיהם, והשם ירחם, עמי ינחם, על יד מנחם, אביר.

כתר של א"ש

הגאון הרב נתנאל עומסי שליט"א - מרבני בית ההוראה 'פעולת צדיק' לעילוי נשמת אביו רבי יחיא ב"ר יצחק עומסי זלה"ה - נלב"ע כ"ז אלול התש"פ

זריקת ציפרנים במקום שאין מצויות נשים מעוברות

א] שאלה: האם מותר לזרוק ציפרנים במקום שאין נשים מצויות כגון בבית המדרש או במקווה גברים. **תשובה:** אף שאמרו בגמ' (מועד קטן יח.) שהזורק ציפורניו נקרא רשע שמא תעבור עליהם אשה מעוברת ותפיל, הנה מובא שם שרבי יוחנן זרק ציפורניו בבית המדרש כיון שאין מצויות שם נשים. וכן כתבו הפוסקים שמותר לזרוק ציפרנים בבית המדרש או בבית מרחץ המיוחד לגברים (משנ"ב סי' רס סק"י, כה"ח שם סי' י"א). אמנם בזוה"ק (פרשת ויקהל דף ר"ח ע"ב) מבואר שהזורק ציפרנים או הדורך עליהם מזיק בזה לעצמו מפני שגורם ביוזון לציפרנים, יעו"ש. ולפי"ז גם במקום שאין נשים מצויות אין לזרקן. ונלע"ד טעם נוסף שלא לזרוק ציפרנים כלל, והוא לפי מה שכתבו הראשונים על הגמ' שם (נימוקי דף י. בדפי הרי"ף, חידושי הרי"ן שם) כי מה שאשה מעוברת מפלת עוברת הוא מפני המיאוס, שבזמן זה יש בה אסטניסות. ולפי"ז אף שחשש הפלה שייך רק במעוברת, יש ללמוד ג"כ שלא לגרום צער לאלו שמאוס בעיניהם הדבר. עוד נ"ל כי יש לחוש שאם ירגיל עצמו לזרוק ציפרנים בבית המדרש וכדומה, עלול לעשות כן בכל מקום ואף שנשים מצויות שם ומה שמצינו ברבי יוחנן שזרק ציפורניו בבית המדרש, נ"ל כי שם מדובר שקצצן בשיניו דרך עראי. ודעת מרן הגר"י רצאבי שליט"א כי מצד הדין מותר לזרוק ציפרנים במקום שאין הנשים מצויות, אך המחמיר תבוא עליו ברכה.

החיוב לכסות את כל הרגל משום ערוה

ב] חז"ל קבעו כי שוק באשה ערוה (ברכות כד.). והפוסקים נחלקו היכן הוא מקום השוק, האם בחלק העליון של הרגל עד הברך (פמ"ג סי' ע"ה משב"ז סק"א, משנ"ב שם סק"ב, שו"ת שלמת חיים מהדו"ח סי' פ"ד, אגרו"מ אה"ע ח"ד סי' ק' א"ו) או למטה מן הברך עד העקב וכן היא דעת רוב רובם של הפוסקים (שו"ת רעקא מהדו"ח סי' כ"ח, חת"ס אה"ע סי' ס"ט, ערוך השלחן סי' ע"ה ס"ג, שו"ת בית אבי ח"ג סי' פ"ז, שו"ת אז נדברו ח"ד סי' כ' א' ה', דברי יציב אה"ע סי' ל"ה, שו"ת שרגא המאיר ח"א סי' ל', שו"ת באר משה ח"ח סי' ק"א, יביע אומר ח"ו יו"ד סי' י"ד, שבט הלוי ח"א סי' א' וח"ה סי' ע"ח וח"ו סי' י"ד, שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' י' ועוד) וכתבו עוד לדחות את סברת המקילים שאין החלק התחתון נקרא שוק, כיון שכל מקורות דבריהם הוא מבהמה וכבר כתבו התוס' (מנחות לו. ד"ה קיבורת) כי שוק דאדם לא הוא כשוק של בהמה. והנה אף החזו"א (אר"ח סי' ט"ז סק"ח) שכתב על מחלוקת זו כי 'קשה להכריע בדבר', לאחר זמן נראה שחזר בו וצייד כדעת הסוברים שמהברך ולמטה נחשב שוק וחיוב בכיסוי כערוה (קונטרס מלבושי נשים עמ' י').

נמצא כי חובה על הנשים לכסות את הרגליים עד העקב. וידוע כי בתימן בדורות שעברו נהגו הנשים לכסות תחת השמלה במכנסים עד העקב כך שלא ראו צורת רגל כלל. ובזמננו שרגילות הנשים ללבוש גרביים הנראות מאמצע השוק ואילך, חובה שלא יהיו הגרביים שקופות וואף שעדיין רואים את צורת השוק למטה, מותר, כיון שאין ההרור בראיית מקום זה כשהוא מכוסה, משא"כ למעלה מזה יש ההרור וחובה לכסות בחצאית או שמלה שלא תראה צורת הרגל שם.

ולאחרונה נתפשט אצל הרבה נשים ונערות שלובשות חצאיות ארוכות עד הקרסול, וגורבות גרביים קצרות, כך שלפעמים נראה מעט מהרגל מהקרסול ולמעלה. ויש שכתבו בפשיטות שהדבר מותר כי מה לי אם מכוסה הרגל בגרביים או בבגד (שבט הלוי ח"ה סי' ע"ז או ב'). **אמנם אמר לי מרן שליט"א** כי אין להורות היתר בזה כלל, אלא א"כ לא מתגלה הרגל בכל מצב.

ובתוך ביתה, אם מותר לאשה להיות יחפה בכף רגליה כשרגליה מכוסות, יש שכתבו כי מן הדין אפשר להקל לאשה הנמצאת בביתה במשך היום ואינה יוצאת לרחוב שאינה חייבת לגרוב גרביים (הגרש"ז) אויערבך הובא בספר הליכות בת ישראל עמ' ע"ג). **ולמעשה הורה מרן שליט"א** כי הדבר תלוי מה המנהג אצל רוב הנשים באותו מקום ואם הרוב גורבות גרביים בבית, הרי זה נחשב כמקומות המכוסים באשה ואסור.

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (כ"ח, י').
א] מוהר"ר אברהם חיים אלנדראף זלה"ה בספרו **עשה"ת פתחון טוב** הביא כאן דברי כיבושין שדרש בעצרת התעוררות של ק"ק תימן בירושתי" (ע"י אודותיה במדור מדרכי רבותינו).

בתוך דבריו עורר על אותם שעזבו את דרכי האבות, שהרי אמרו חז"ל, כל המשנה מנהג אבותינו עובר על מצות עשה ועל לא תעשה, שכן הוא אומר שמע בני מוסר אביך ולא תטוש תורת אמן. וזה נאמר על כל הגדרים והסייגים שיסדו אבותינו הקדושים. ואפילו על מנהגי סדר התפלה של כל השנה הזהירו שלא לשנות כל מקום ומקום לפי מה שנהגו הראשונים. ועל זה אמרו, מאן דבעי למהוי חסידיא ליקיים מילי דאבות וכו'. היוצא מזה שעינו לאחוז במנהגי אבותינו הקדושים אשר כולם מיוסדים על אדני פז וכו'. הלא תראו רבותי, אחי ורעי, כמה עבירות הסתעפו מסבת שינוי קצת ממנהגי אבותינו, שהשינוי גרם לנו, ובפרט שהוא כנגד כולן (נראה שכונתו לרמוז שרוב הציבור לא עזבו מנהגי האבות. אבשר), פירוד לבבות. ומה גם במעשה הדור החדש אשר התחילו לקחת להם מדרכי הזרים, מינים ממינים שונים אין כאן מקום לפרטם וכו', אינו לנו שכך עלתה בימינו.

והביא מדברי חכמי תימן והפוסקים בזה, וסיים, מעתה מי הוא זה אשר יערב על לבו להכניס ראשו באש המחלוקת וכו' ולבטל מנהג אבותינו ראשונים דראשונים דור אחר דור, מה גם שכולם חזקים ועל קו הדין והאמת מיוסדים וכו' ויש מהן שחל עלינו החיוב מצד הדין שלא לשנות, כיון שהם משום גדר וסייג שתקנו לנו בארצות פוורינו ובפרט בעיר ואם בישראל צנעא בירת תימן אשר ממנה תורה יוצאה לכל גלילות תימן, כידוע לרבותי.

ב] ועל זה הביא רמז גדול מפרשתנו יוצא יעקב מבאר שבע. 'מבאר שבע', ראשי תיבות 'שם, וסופי תיבות 'דע', ואמצעם 'אב'. ורצה לומר, שהיוצא מדרכי ומנהגי אבותינו הקדושים, כאילו מוציא ח"ו שם רע עליהם, ועונשו גדול שילך חרנה, וגורם שיסתלקו בניו וישאר ערירי רח"ל, ויעו"ש עוד בשלהבת דבריו המעוררים.

ויה"ר שנוכח להחזיק במנהגי אבותינו נע"ג, צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, וזכותם תעמוד לנו, אכ"י. **שבת שלום**

ויאמר לבן לא יעשה כן במקומו ללכת הצעירה לפני הבכירה (כ"ט, כ"ו)

גרסת תרגום אונקלוס

א[א]ף שלשון הפסוק 'לא יעשה' שהוא לשון עתיד, והיה ראוי לתרגם 'לא כן יתעבד'. כמו ותתעב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו (שמות ב', ד'). שתרגם אונקלוס 'מה יתעבד ליה'.

כתב מוהר"ר יחיא קורח זלה"ה במרפא לשון, שכאן גרסתנו. 'לא כן מתעבד', שהוא לשון הווה. והוסיף **שכ"ה במסורת התרגום**. וכתב בתרגום יונתן. ובתרגום ירושלמי **איתא**, 'לא כשר למעבד כדין', אכן זה מתייחס על המעשה עצמו, ולא על הפעולה.

ועוד הביא ממסורת התרגום, כי חבירו בפרשת נשא, כל אשר יעשה מגפן היין (במדבר ו', ד'), ומתרגם אונקלוס, כל דמתעבד (אמנם שם גרס במרפא 'דיתעבד'). וכתב ז'נוסחא אחרת, דמתעבד. משמע שהעיקר 'דיתעבד' וצ"ע.

ובנתינה לגר גרס, 'לא אתעבד' שהוא לשון עבר, כמו 'לא נעשה'. וכבר העיר **במעט צרי**, דגרסה זו, ט"ס היא (ובפרשת חקת תרגם 'מכל דיתעבד' וצ"ע). ב[ב] וצ"ע מדוע שינה אונקלוס מלשון הכתוב. **ושמא** קמ"ל שלא היה זה מנהג חדש שהנהיג לבן ברמאותו אצל אנשי מקומו מכאן ולהבא. אלא שכבר היה ידוע ונהוג במקום כך.

חששו של יעקב ותשובת לבן

ג[ג] **דרשה מופלאה הביא במדרש הגדול** (על הפסוק דלעיל), ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי, נתיארא הצדיק שמא בעל בעילת זנות. כיון שאמר לו, לא יעשה כן במקומו, והודיעו שהוא מנהג המדינה, מיד נתקדרה דעתו, ע"כ. **ומשמע** שחשש יעקב אבינו שלא חלו קידושו, כיון שלא חפץ בלאה אלא ברחל. ואף לבני נח אין אישות אם לא ששניהם לדבר אחד נתכוונו, וכמ"ש הרמב"ם בריש הלכות אישות (פ"א ה"א) קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא לישא 'אותה', מכניסה לביתו וכו' ותהי לו לאשה, ע"כ. אבל כאן, הרי ביקש יעקב 'אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה' (לעיל פס' י"ח), וממילא אצל לאה הויה בעי"ז.

ד[ד] **וקשה**, מה השיבו לבן ממנהג המדינה, וכי מנהג המדינה להשיא את הבכירה למבקש לישא את הצעירה. הלא המנהג אינו מתייחס אלא למניעת נישואי הצעירה לפני הבכירה, ולכל הפחות יעכבוהו מלישא את הצעירה עד שישא הבכירה. **וצריך לומר כמ"ש באור החיים** כאן, שטען לבן, כי על אף שביקש 'ברחל בתך הקטנה', מכל מקום כיון שלא התנו מתחילה לבטל את המנהג, משמע שעל דעת המנהג נתכוון. וכאשר שאלת הבה את אשתי, חשבתי שעל לאה אתה אומר, כי המנהג מנהג ידוע שאין לתת הצעירה קודם. ומן הסתם, על לאה אמרת וורק אחר כך אשיא לך את רחל. אבש"ר, ואין בזה רמאות, ולך היה מוטל לדעת כי היא לאה מבלי צורך הודעה, ע"כ. **ועדיין קשה**, נהי שיכול לבן לטעון כך, אבל איך נתקדרה דעתו של יעקב אבינו, שהרי לא נתכוון לכך מלכתחילה, וממילא הויה בעי"ז.

כל המקדש על דעת מנהג המקום מקדש

ה[ה] **וצ"ל** דכעין שמצינו דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש (גיטין לג, א ועוד), כך, כל המקדש על דעת מנהג המקום הוא מקדש. **וכיון שנתברר לו** כעת שע"פ המנהג לא היה יכול לישא את רחל לולא שישא את לאה (שהרי עדיין לא נישאה לאה לאדם אחר), סבר וקיבל לישא גם אותה לאשה.

וכע"ז מצאתי בחתם סופר כאן, לא יעשה כן במקומו, ר"ל וכל המתנהג, על דעת המנהג הוא מתנהג. וכשאמרת שתעבדני עבור רחל, ע"כ היתה כוונתך גם ללאה תחלה, יע"ש. **וכן כתב הרש"ר הירש זלה"ה בבאיורו**

כאן, 'אינך יודע את מנהגי המקום. אצלנו, אם אדם מציע נישואין לאחות הצעירה, ההבנה היא שהצעתו כוללת גם את האחות הבכירה'.

מנהג עוקר ההלכה

ו[ו] **והנה במדרשי רבותינו חכמי תימן** למדו מכאן דבר גדול. **במדרש הבאור** אחר שהעלה כדברי מדה"ג דלעיל, סיים 'מכאן שהמנהג דוחה את ההלכה'. **ונראה שזו גם כוונת מדרש החפץ שכתב על פסוק זה**, המנהג דוחה ההלכה, שנאמר לא יעשה כן במקומו, ע"כ. **וכ"ה במדרש שואל ומשיב**, בילקוט 'אלביחאני' ובילקוט מעיין גנים.

וכשהראו מדרשים אלו לפני מרן הגר"ח קניבסקי זלה"ה, הוסיף ואמר, שהרי בחז"ל נזכרו הרבה רמאויות שרימה לבן את יעקב אבינו, ומדוע א"כ הזכירה התורה רק רמאות אחת, על כרחך, שבעניין זה יש בו ממש (הובאו דבריו בגליון נחלת אבות ג' עמ' רמ"ה). וע"ע מה שדחה בשע"ה דלקמן, ע"צ ל"ח.

ז[ז] **וע"פ מה שנתבאר לעיל**, תמוה מה עניין מעשה זה לכלל שהביאו 'המנהג דוחה ההלכה', והלא כאן ההלכה מסכמת למנהג, כי מכוחו מתבררת דעתו של האדם. **ואדרבה**, אי אפשר לומר שמהמנהג הזה כוחו כנגד ההלכה, כלומר גם אם לא היתה כך כוונתו, שהרי כמו שנתבאר לעיל, אין מנהג זה מחייב שישא את הבכירה לפני הצעירה, אלא שלא ישא את הצעירה לפניו, וממילא נשארו עס ההלכה דהויה בעילתו בעי"ז, אם לא שנאמר שהמנהג מברר את כוונתו. וצ"ע.

ח[ח] **וצריך לומר**, דאין כוונת רבותינו חכמי תימן לומר שהמנהג דוחה ההלכה ממש, **אלא כוונתם כמו שאמרו בירושלמי בפרק הפועלים** (בבא מציעא פ"ז ה"א), על מה ששנינו שם השוכר את הפועלין ואמר להם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב, אינו יכול לכופן. אמר רב הושעיה זאת אומרת 'המנהג מבטל ההלכה', ע"כ. **וביאר שם בפני משה** 'דאמרינן מסתמא על מנהג העיר והמדינה הוא ששכרן, יע"ש. הרי שהמנהג מגלה לנו את כוונתו, ואע"פ קרי לה, המנהג 'מבטל' ההלכה. והכא נמי, שהמנהג מגלה לנו שעליו לישא את לאה תחילה וכיון שלאה הבכרה עדיין לא נישאה, ואינו יכול לשאת את רחל הצעירה, אם לא שישא את לאה תחילה, כנגד מה שבסתמא היינו אומרים שלא נתכון ללאה, חשיב שהמנהג 'דוחה' ההלכה.

ו[ו] **ומה שאמרו בירושלמי ביבמות** (פ"ב ה"א) 'המנהג מבטל את ההלכה' אין עניינו לכאן כלל. **אלא כמ"ש הסמ"ג** (עשין פ"ט). הביאו המג"א ס' תרי"ט ס"ק כ"ב) דהיינו אפילו רוב דעות ס"ל אסור, והתלמוד מסייע להו. והמנהג בנוי על פי הפסיקתא או ספרים חיצונים, אמרינן מנהג עוקר הלכה, דודאי קיבלו איש מפי איש, ע"כ. **א"נ כמו שביאר בעלי תמר על הירושלמי** שם, דהיינו למקום שההלכה רופפת למעשה ובא המנהג ומעמידה, יע"ש באורך. **ולשני ביאורים אלו יש סייעתא ממה שאמרו במסכת סופרים** (פ"ד ה"ח) ונהגו העם כך שאין הלכה נקבעת, עד שיקבע המנהג. וזה שאמרו 'מנהג מבטל הלכה', מנהג ותיקין. אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה, אינו אלא כטועה בשיקול הדעת, ע"כ.

האם מותר וראוי לישא הצעירה לפני הבכירה

ט[ט] **ולגופו של עניין**, לישא הצעירה לפני הבכירה, עיי' בתו"ש (אות ע"ט) שהאריך לבאר מה הראיה מלבן, הלא אדרבה יש להוכיח מיעקב שכן רצה לישא הצעירה לפני הבכירה. **ולמעשה כתב מרן הגר"י רצאבי שליט"א בשו"ע המקוצר** (ח"ו סי' ר"ה בע"פ ט') דאין איסור בדבר, וכן המנהג בקהילותינו כשיש לפעמים איזו סיבה, שאין מקפידים אז על הסדר, שהכל תלוי במזל ברצונו יתברך, יע"ש.

מדרכי רבותינו - עצרת ההתעוררות בק"ק תימן בירושת"ו לפני למעלה ממאה ושלושים שנה

בשנת התרנ"ג בשבוע זה לסדר יוציא יעקב, נתכנסו אנשי הקהילה לעצרת התעוררות עקב צרות רבות שהתרגשו על בני ק"ק תימן יע"א בעיה"ק ירושלם ת"ו, ועל כולן 'סילוק ילדי שעשועים'. ובפניהם נשא דברי כיבושין **כמוהר"ר אברהם חיים אלנדראף זלה"ה** מרבני הקהילה (הובאו בספרו פתחן טוב עה"ת, ויצא), בענותותו פתח ואמר 'יודע אני בעצמי שאיני ראוי לדבר בפני גדולים וחכמים כערככם הרם, כל שכן להוכיח. אמנם הזמן אילצני לדבר לפני רבותי את אשר בלבבי ולא בדרך תוכחת כי אם להוכיח דברי חז"ל וכו' אחרי שאין מי ששם אל לבו להוכיחני אני וחבירי אשר כגילי, אשר כמעט תעינו מדרך השכל ואין פוצה פה מרבותי להוכיח וללמד דעת את העם וכל אחד לדרכו פונה לאמר שלום עלי נפשי. אשר על כן נכנסתי לפניכם ממחיצתי לדבר לפני גדולים ממני בחכמה ובמנין, וסליחתם אני מבקש. והוא היודע ועד, כי אין במחשבותי שום פנייה ח"ו להתגדל, אלא שלא יכולתי לראות את כל הקורות אותנו בעוה"ר, ולהתאפק ולעשות עצמי כמי שאינו לא רואה ולא שומע. **בתוך דבריו** עורר על ההתרחקות מאנשי המסיון שארבו לדלת העם (ראה גם בספרו 'זכור לאברהם' עמ' כ"ד, כי זו התקנה הראשונה שקבע לאחר שנתמנה להנהגת הקהילה בשנת התרנ"ב), 'זנהג בעוה"ר אנו רואים איזה מבני קהילתנו לתומם רודפים אחרי ההבל ומקבלים אגורת כסף מהמסיתים יש"ו בתורת צדקה, אך ורק עליו לבוא לשמוע יום יום הדרשה. ומורים דרך היתר לעצמם בטענות כוזבות של היצירה, ולא ידעו ולא יבינו כי בחשכה יתהלכו, שסופם יהיו נכשלים בהסתתם, אפילו רק במחשבה.